

Н.В. Завербна
 Національний університет “Львівська політехніка”,
 Г.Д. Андрійович
 Європейський університет

РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ: ЕКСПОРТНИЙ ВЕКТОР

© Завербна Н.В., Андрійович Г.Д., 2012

Наведено динаміку виробництва та експорту електроенергії України. Проаналізовано розвиток електроенергетики України. Виявлено та розглянуто проблеми українського експорту електроенергії. Запропоновано пропозиції щодо удосконалення та подальшого розвитку енергетики України, розширення експорту електроенергії.

Ключові слова: електроенергія, електроенергетика України, експорт електричної енергії, структура експорту електроенергії.

DEVELOPMENT OF ELECTROENERGY IN UKRAINE: EXPORT VECTOR

© Zaverbna N., Andrijevycz G., 2012

Dynamics of production and export of Ukrainian electricity is driven in the article. Development of electro energy in Ukraine is analyzed. The problems of the Ukrainian export of electricity are educed and considered. Suggestions are offered in relation to an improvement and further development of energy in Ukraine, to expansion of electricity export.

Key words: electric power, electro energy of Ukraine, export of electricity, structure of export of electric power.

Постановка проблеми. Енергетика є однією з ключових сфер розвитку економіки України. Електроенергетика виступає її складовою. Електроенергія також є одним з найуніверсальніших джерел енергії. Тому важливим є високий рівень ефективності управління цією галуззю економіки. Про існування проблем та необхідність їх усунення з метою удосконалення енергетичної галузі України свідчить те, що серед п'яти основних напрямів стратегічних перетворень в Україні, затверджених Програмою економічних реформ на 2010–2014 рр. “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”, є такий напрям: “Модернізація інфраструктури й базових секторів шляхом усунення усталених структурних проблем в енергетичній, вугільній, нафтогазовій галузях тощо” [1]. Також це підтверджують наміри реформувати енергоринки, зокрема й електроенергетику, підтвержені Указом Президента України Про Національний план дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 рр. “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” від 12 березня 2012 року [2]. Про актуальність проблем розвитку енергетики не лишень у нашій державі, але й у світі, свідчить те, що Генеральна Асамблея ООН визначила 2012 рік міжнародним роком стійкої енергетики [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок у формування методологічних засад щодо розвитку енергетичного ринку України та електроенергетики країни зробили вітчизняні та зарубіжні учні: Балан А., Биркович Т., Бусарев Д., Геєць В., Дарнопих Г., Дікарєв О., Дронова А. Кваснюк Б., Кендюхов О., Косар Н., Крикавський Є., Кузьмін О., Мороз Л., Назарчук Л., Прокопенко Ю., Семиноженко В., Філіппова С., Чухно А., Шевцов А, Шидловський А., Шостак Л., Шот А. та багато інших [4–15].

Незважаючи на проведені глибокі дослідження, не достатньо висвітлені проблеми розвитку експорту, реалізації експортного потенціалу електроенергетики України у трансформаційних умовах.

Цілі статті. Мета роботи – проаналізувати динаміку експорту Україною електроенергії, існуючі проблеми експортування в умовах трансформації ринку електроенергії, а також розробити пропозиції щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економіка України є однією з найенергоємкіших [1, 2]. Вона поступається за цим показником на кілька порядків як країнам з розвинуеною, так і на десятки відсотків країнам зі слаборозвинуеною економікою. І це відбувається за умови резервів енергетичних потужностей, причому не лише традиційних, але й альтернативних або відновлюваних (енергія сонця, вітру тощо).

Досліджуючи динаміку експорту електроенергії, можна дійти висновку, що її обсяги є надзвичайно мізерними порівняно з обсягами виробництва (рис. 1). Також в період 2000–2006 рр. спостерігається нарощування обсягів експорту, однак вже з 2007 р. вимальовується тенденція щодо падіння обсягів експорту і у 2010 р. становить лише 40 % від обсягів 2006 р. Позитивне зростання розпочалося у 2011 р., однак не можна говорити про якусь тенденцію, лише ґрунтуючись на даних одного року.

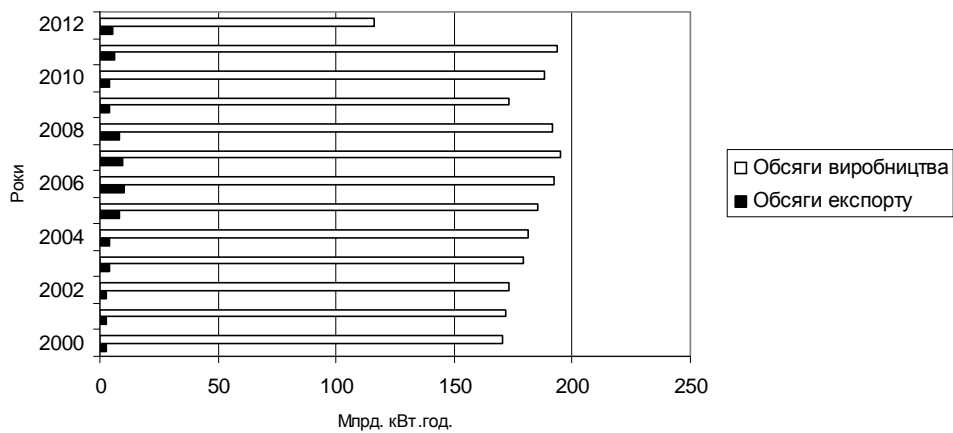

Рис. 1. Динаміка виробництва та експорту електроенергії Україною упродовж 2005–2011 рр. та в період січень–вересень 2012 р.

Примітка: побудовано авторами на основі даних [16, 20].

Експорт електроенергії здійснюється Україною в такі країни: Угорщину, Білорусь, Молдову, Польщу, Росію, Румунію та Словаччину. Що стосується розподілу експорту за країнами, то він протягом 2005–2011 рр. був таким, як зображено на рис. 2. Графік побудовано на основі наростаючого підсумку за увесь період. Стратегічним партнером України є Угорщина, Білорусь та Молдова, які розділили другу позицію за обсягами експорту. Однак, якщо Угорщина займала першість ще з 2005 року (40 %), то частка експорту Молдови цього року становила менше 10 %, а в Білорусь експорт взагалі не здійснювався. Проблеми нестабільності експорту у країни краще відображені на графіку рис. 3.

З нього, зокрема, зрозуміло, що в Росію протягом 2008–2009 рр. експорт не здійснювався взагалі. Це стосується також Білорусі (у 2005 і 2008 рр. експорт української електроенергії не здійснювався) і Польщі (2010 р.). Крім того, у 2008–2009 рр. частка Молдови в експорті з України становила менше 1 % [16]. Тобто можна зробити висновок про надзвичайну нестабільність експорту української електроенергетики, що не сприяє налагодженню тісних взаємовідносин та розвитку галузі.

Україна має резерви потужностей з виробництва електроенергії (теплова, атомна енергетика та енергія альтернативних джерел: сонячна і вітрова енергія тощо). Але потенціал не завжди ефективно реалізується. Тому виникають проблеми стабільно забезпечувати економіку електроенергією України, а також експортувати її на зовнішній ринок.

Рис. 2. Покрайінна структура експорту електроенергії Україною протягом 2005–2011 рр., %

Примітка: побудовано авторами на основі даних [16].

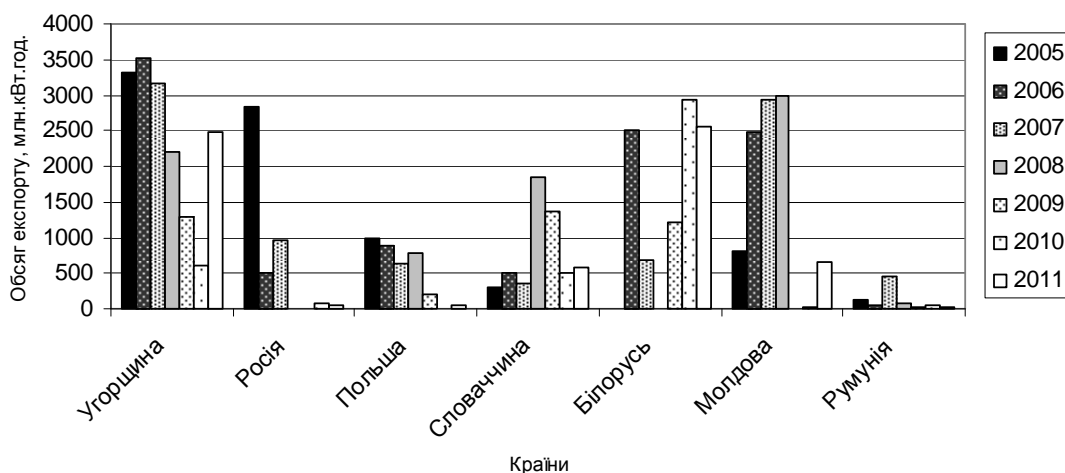

Рис. 3. Динаміка експорту електроенергії Україною упродовж 2005–2011 рр. (за країнами-експортерами)

Примітка: побудовано авторами на основі даних [16].

Серед існуючих проблем доцільно виділити значний рівень фізичного, морального зношення основних фондів теплових електростанцій (понад 80 % від основних фондів ТЕС [2]). Враховуючи те, що вони у 2005 р. виробили понад 40 %, у 2010 р. – понад 35 % електроенергії України [18], це є істотною проблемою. Іншою проблемою виступають значні обсяги втрат під час передавання електроенергії, які вдвічі перевищують рівень у розвинених країнах. Ще однією проблемою виступає незадовільний фінансовий стан генеруючих компаній (переважно це стосується ТЕС). Пов'язано це з надзвичайно високою вартістю 1 кВт/год електроенергії порівняно, наприклад, з АЕС. Зокрема у 2011 р. тариф одного кіловата електроенергії, виробленої на АЕС, становив лише 18,82 коп., на ГЕС – 12,92 коп., у той час, як на ТЕС – 56 коп. [21].

Деякі потенційні шляхи вирішення цих проблем викладені в Енергетичній стратегії України до 2030 р. [17]. Однак невиконання планових показників ставить під сумнів вирішення й цих проблем. Крім того, в Енергетичній стратегії замість зниження рівня енергоємності економіки України (рівень якої є надзвичайно високим) стратегічно планується нарощувати обсяги виробництва електроенергії, що абсолютно не вирішує існуючих проблем.

Зокрема, що стосується запланованих обсягів експорту паливно-енергетичних ресурсів України, то розмір недовиконання становив понад 10 млн. тонн умовного палива (рис. 4), причому недовиконання відбулося як за оптимістичним (- 12,2 млн. тонн у. п. або – 48,22 %), так і за базовим (- 11,2 млн. тонн у. п., або – 46,09 %) та песимістичним (- 9,9 млн. тонн у. п., або – 43,04 %) прогнозами (рис. 4) [17, 18]. Враховуючи, що період планування становить менше 5 років (2006–2010 рр.), ці відхилення є недопустимими.

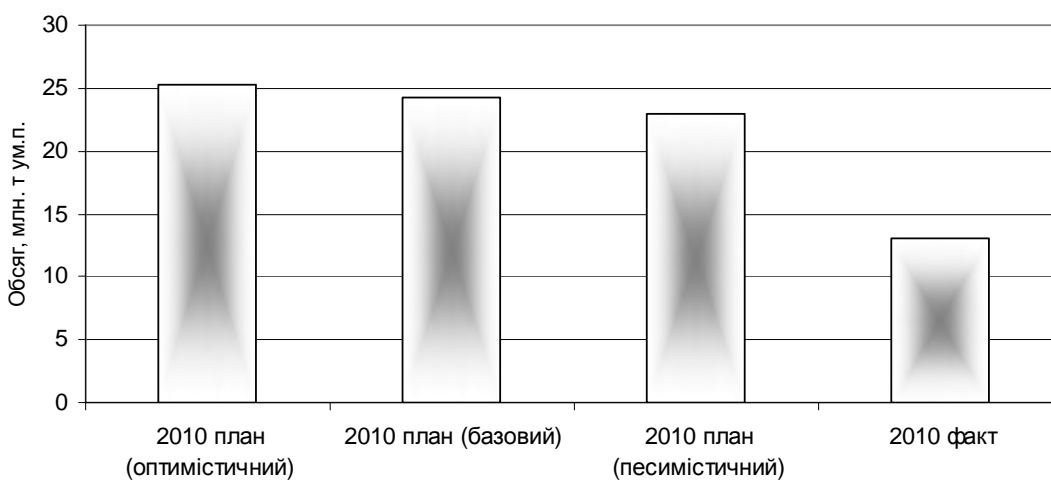

Рис. 4. Виконання планових показників експорту паливно-енергетичних ресурсів України у 2010 р.

Примітка: побудовано авторами на основі даних [16–18].

Що стосується безпосередньо експорту електроенергії, то запланований обсяг в Енергетичній стратегії становив 11350 млн. кВт/год (за базовим сценарієм), тоді як фактичне значення становило лише 6000 млн. кВт/год (на 5350 млн. кВт/год, або на 47,13 % менше від стратегічного показника) [17, 18].

Основними причинами сучасного стану електроенергетики України є низький рівень державного управління, неефективна енергетична політика (недосконала Енергетична стратегія України та невідповідність її іншим правовим документам та динаміці основних показників), значний рівень заполітизованості енергетики загалом та електроенергетики зокрема, монополізм на ринках більшості енергетичних продуктів України (вугілля, тепла енергетика [1, 2] тощо), низький рівень залучення інвестиційних ресурсів у галузь тощо.

На основі проведеного дослідження та аналізу динаміки основних показників енергетичної галузі доцільними до впровадження є такі пропозиції.

Можливим шляхом вирішення проблеми морального і фізичного зношення основних фондів ТЕС є покращення інвестиційного клімату України з метою залучення приватних інвестицій у цей сектор енергетики України.

Щодо демонополізації ринків енергетичних продуктів, то тут потрібно терміново реформувати ринок електроенергії (причому не лише в документах та актах, а реальними діями), використовуючи світовий досвід цього процесу. Зокрема, – це перехід від діючої моделі єдиного покупця до застосування прямих договорів у поєднанні з балансуєчим ринком електроенергії.

Цього року розроблено проект оновлення Енергетичної стратегії, де скориговано певні напрями, однак, на жаль, і оновлений проект не корелює з іншими правовими актами та ґрунтується на не виправдано високих темпах росту економіки України. Приріст валового внутрішнього продукту, зазначений в усіх сценаріях, істотно перевищує прогнозні значення, розраховані та обґрунтовані провідними міжнародними організаціями (в тому числі і МВФ).

Ще одним шляхом вирішення проблем є усунення диспропорцій енергобалансу України, в якому велика частка припадає на залежні від імпорту енергоресурси (газ, нафта) шляхом збільшення частки енергетичних продуктів, які можна видобувати (виробляти) на теренах України. Насамперед це стосується вугілля та альтернативних джерел енергії (енергії сонця, вітру), які мають високий потенціал. Цей напрям удосконалення також сприятиме підвищенню рівня енергетичної безпеки України. Однак запланована частка у 2030 р. відновлюваної енергії у виробництві електроенергії в Україні становитиме лише 4,6 % (у 2012 р. цей показник є нижчим на 1 %) [22]. А у стратегічних планах більшості країн Європи ця частка вже до 2020 р. становитиме 20 % (причому в Норвегії, Австрії, Естонії та інших країнах ця частка вже сьогодні перевищує значення 20 %).

Реформування електроенергетики також повинно ґрунтуватися на прозорості правил функціонування усіх без винятку об'єктів – учасників ринку та вільному доступі до конкурентних ринків енергетичних ресурсів. Необхідним є першочергове введення енергоощадних технологій у галузях виробництва й передачі електроенергії.

Впровадження запропонованих рішень сприятиме розвитку енергетики України, підвищенню рівня енергетичної ефективності економіки та рівня енергетичної і відповідно економічної безпеки держави, а також збільшенню обсягів та розширенню напрямів експорту.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасний етап розвитку енергетики України характеризується значними проблемами. Економіка України виступає найенергомісткішою. Україна, маючи резерви потужностей з виробництва електроенергії, неефективно їх використовує. Основні фонди теплових електростанцій характеризується надзвичайно високим рівнем фізичного та морального зношення. Країні притаманний високий рівень втрат під час передавання електроенергії. Іншою проблемою є нестабільність відносин з країнами-експортерами української електроенергії та невиконання основних показників енергетичної стратегії, що стосуються експорту паливно-енергетичних ресурсів, зокрема й електроенергії.

Необхідними напрямками удосконалення електроенергетики України повинні бути:

- створення зрозумілих та справедливих правил функціонування на ринку електроенергії для усіх суб'єктів;
- покращення інвестиційного клімату України з метою залучення приватних інвестицій в енергетику;
- реформування ринку електроенергії (перехід від єдиного покупця до прямих договорів у поєднанні з балансуєчим ринком електроенергії);
- узгодження Енергетичної стратегії країни з динамічним розвитком економіки, іншими стратегічними програмами та виконання взятих на себе міжнародних вимог;
- розширення використання відновлюваних джерел енергії;
- введення енергоощадних технологій у галузях виробництва й передачі електроенергії тощо.

Необхідно також стабілізувати відносини з країнами-експортерами для надійності та збереження і нарощування обсягів експорту, здійснювати подальшу інтеграцію в енергомережу Європи, виконувати усі зобов'язання, взяті Україною на себе, згідно з міжнародними договорами, що стосуються як енергетики загалом, так і електроенергетики зокрема.

Впровадження зазначених пропозицій сприятиме розвитку енергетичної галузі України, підвищенню рівня енергетичної ефективності економіки та рівня енергетичної і відповідно економічної безпеки держави, а також збільшенню обсягів та розширенню напрямів експорту.

Подальші дослідження доцільно спрямувати у русло підвищення рівня енергетичної безпеки України ширшим впровадженням відновлюваних джерел енергії, а також проаналізувати ринки інших енергетичних ресурсів з метою розроблення пропозицій щодо їх удосконалення.

1. Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” України від 2.06.2010 р. Комітет з економічних реформ при Президентові України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Указ Президента України Про Національний план дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 рр. “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” від 12.03.2012 р. № 187/2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Международный год устойчивой энергетики для всех. – [Електронний ресурс] / Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 65/151: 16 февраля 2011 г. – 3 с. Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/521/62/PDF/N1052162.pdf?OpenElement>.
4. Філіппова С.О. Організаційно-методичне забезпечення фінансово-господарського контролю на прикладі енергопостачальних підприємств: теорія і практика / С.О. Філіппова, А.А. Балан // монографія. – Одеса: НОПУ, Видавництво “ВМВ”, 2011. – 272 с.
5. Биркович Т.І. Аналіз сучасних приватизаційних процесів в енергетиці України / Т.І. Биркович // Електронне наукове фахове видання “Державне управління: удосконалення та розвиток”. – [Електронний ресурс]: <http://www.dy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=441>.
6. Бусарев Д.В. Аналіз дисбалансу енергоресурсів України / Д.В. Бусарев // Ефективна економіка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=963>.
7. Стратегічні виклики суспільству та економіці України: монографія / за ред. В.М. Гейця, В.П. Семіноженка, Б.С. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – Т. 1–3.
8. Дарнопих Г.Ю. Паливно-енергетичний комплекс України в умовах глобалізації / Г.Ю. Дарнопих. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vnuua_etp/2011_2/03_Darnop.pdf.
9. Прокопенко Ю.В. Енергетичний ринок України як головна складова енергетичної безпеки / Ю.В. Прокопенко, О.В. Кендюхов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://masters.donntu.edu.ua/2011/tem/prokopenko/library/tez2.htm>.
10. Крикавський Є. Маркетинг енергозабезпечення: монографія / Є. Крикавський, Н. Косар, Л. Мороз. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2001. – 196 с.
11. Чукаєва І.К. Паливний комплекс України: сучасний стан та перспективи розвитку: автореф. дис. ... д-ра екон. наук / І.К. Чукаєва. – К., 2006. – 35 с.
12. Перспективи енергозабезпечення України в контексті світових тенденцій: монографія / за ред. А.І. Шевцова. – Донецьк: РФ НІСД, 2008. – 208 с.
13. Енергетика України на початку XXI століття: монографія / за заг. ред. А.К. Шидловського. – К.: Укр. енцикл. знання, 2005–2007. – Т. 1–5.
14. Шостак Л. Енергозабезпечення України у міжнародних економічних відносинах / Л. Шостак, О. Дікарев // Економіка України. – 2007. – № 11. – С. 81–88.
15. Шот А.П. Структуризація логістичних витрат в електроенергетиці // А.П. Шот // Вісник Національного університету „Львівська політехніка” „Логістика”. – 2006. – № 552. – С. 329–334.
16. Офіційний веб-сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mpe.kmi.gov.ua/fuel/control/uk/publish/category;jsessionid=2453C482A5F77959D963BB96FE037231?cat_id=35081.
17. Енергетична стратегія України на період до 2030 року (Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 р. № 145-р). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mpe.kmi.gov.ua/fuel/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>.
18. Оновлення Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. – [Електронний ресурс]: Офіційний веб-сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України. – Режим доступу: <http://mpe.kmi.gov.ua/fuel/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>.
19. Статистичний щорічник України за 2010 рік. Державна служба статистики України / за ред. О.Г. Осауленка. – К.: ТОВ “Август Трейд”. – 2011. – 560 с.
20. Підсумки роботи паливно-енергетичного комплексу у 2001–2012 рр. Офіційний веб-сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mpe.kmi.gov.ua/fuel/control/uk/publish/article?art>.
21. Швець В. Енергетична безпека України – в чому вона? / В. Швець // Офіційний веб-сайт “Дзеркало тижня. Україна” №16, 27 квітня 2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/energetichna_bezpeka_ukrayini_v_chomu_vona-101296.html.
22. Гончар М. Відновлювана енергетика України: Попелюшка чи Фея? М. Гончар // Офіційний веб-сайт “Дзеркало тижня. Україна” №26, 03 серпня 2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/vidnovlyuvana_energetika_ukrayini_popelyushka_chi_feya-106444.html.